

Posztmodern görbe tükörben

NAGY KOPPÁNY ZSOLT: JOZEFÁT ÚR, AVAGY A REGÉNYKEDÉS

**Alexandra Kiadó
Pécs, 2006
415 oldal**

Az Irodalmi Jelen 2005. november végi leadási határidővel, Böszörményi Zoltán kezdeményezésére kiírt regényírói pályázatára majdnem háromszáz munka érkezett, mely sokaságból a kiírás szerint három szöveg nyerhette el a kitűzött díjat és a megjelenés jogát. Ez a hatalmas mennyiségű pályázati anyag még akkor is jelzésértékű, ha az íráskor minőségéről és színvonaláról nem lehet tudomásunk. Mivel nem novellapályázatról van szó, feltételezhető, hogy a beérkezett szövegek nagy része nem a kiírása hatására, hanem már jóval korábban elkészült, ez a tény pedig talán megengedi azt az optimista feltételezést, hogy az írás, az irodalommal való foglalatosság mégsem teljesen idejétmúlt, kihalóban lévő tevékenység. Az első helyezést végül Sigmond István *Varjúszerenád* című regénye érdemelte ki, a második Nagy Koppány Zsolt *Jozefát úr, avagy a regénykedés*, a harmadik pedig Balogh Robert *Elvesztett* című szövege lett. A pályázat díjnyertes műveinek nagyfokú tematikus és stilisztikai különbözősége azt bizonyítja, hogy a zsűri nem volt elfogult vagy részrehajló egyetlen kitüntetett poétikai eljárás móddal, elbeszélői módszerrel szemben sem. A díjnyertesek között van kezdő író, és van már nagyobb életművel rendelkező szerző is, mint ahogy

a szürreális, abszurd szemlélet és a paródia is helyet kap a díjazott beszédmódok között. Ez a szerencsés többszárúság, a kötetek ízléses, könnyen kezelhető, kis alakú formatervezésével együtt talán képes lesz alternatívát biztosítani a kortárs irodalom erdeiben olykor mindenféle támpont és kapaszkodó nélkül bolyongó olvasóknak is.

S hogy mit kínál az olvasónak a második helyezett Nagy Koppány Zsolt regénye? Különösen érdekes kérdés ez ebben az esetben, hiszen a szöveg hemzseg az olvasóra, a befogadás módjára és nehézségeire tett utalásokról. A két nagyobb szövegegységből álló ikerregény folyamatosan kiszól olvasójához, tanácsokat ad, módszereket ismertet, mintegy interaktív kapcsolatot hoz létre a szöveget kezében tartó szubjektummal. Már a legelső mondatnál elkezdődik ez a furcsa, ironikusnak tűnő játék: „Micsoda furmányos név ez a Jozefát, gondolja a kedves olvasó, és talán nyomban olvasmányélmények után kutat az emlékezetében. Ne tegye, kérjük Jozefát úrral egyetemben.” A prózairodalomban meglehetősen hosszú múltra visszatekintő hagyomány, a fiktív befogadó megszólítása általában az olvasó helyzetének megkönnyítésén fáradozik, igyekszik útbaigazítani „kedves ol-

vasóját”. Akár megvalósul ez a cél, akár nem, azt mindenesetre implikálja, hogy a szöveget létrehozó szerző tekintettel van olvasójára. De vajon ez a helyzet a *Jozefát úr* esetében is? Valóban tekintettel van ránk, olvasókra? A posztmodern bizonyos szövegei nem foglalkoznak a befogadó elvárásaival, figyelmen kívül hagyják azt, nem segítenek, nem kommentálnak, legyünk csak kreatívak, építsük fel a jelentést mi magunk. Mi a helyzet ebben az esetben? Nagy Koppány Zsolt többes szám első személyben jelen lévő elbeszélői hangja látszólag segíteni próbál, mikor értelmezési lehetőségeket vet fel, támpontokat ad. Ugyanakkor éppen azáltal, hogy segít, interpretációs lehetőségeink számát csökkenti, s így kevesebb szabadságot enged, valójában meg is köti a kezünket. Ahol elhangzik egy szerzői instrukció, egy javaslat, ott már nehéz továbbgördíteni az asszociációkat, újabb és újabb értelmezési alternatívák után kutatva. Paradox játék folyik tehát a befogadóval, egyrészt segítséget kap, másrészt elveszíti azt a szabadságát, melybe – elsősorban az elmúlt néhány évtizedben – belevettett.

Az ikerregény első darabja (*Jozefát úr téblábolásai*) viszonylag könnyen érthető és követhető szöveg. Hőse az ábrándos szemű, nyakigláb angoltanár, Jozefát úr, aki reménytelenül szerelmes a vele egy faluból származó Lénába, aki az ügyefogyott, csetlő-botló hősre nem igazán pazarol figyelmet. Az első kétszáz oldalon e furcsa agglegény szokásaiba, életébe, általában kudarccal és megaláztatással végződő hódítási kísérleteibe kalauzol minket az elbeszélés. A pikareszk regények szerkesztési eljárására emlékeztető módon követhetjük nyomon Jozefát kalandozásait, a középpont végig ő maga, az események egy szálon futnak, kevés szereplőt mozgatnak, így nem állítják túlságosan nehéz helyzet elé olvasójukat. A hős kalandjai humorosak és érdekesek, eleget téve az olvasó egyik alapvető elvárásának, a szórakoztatásnak. A körülbelül az elsőhöz hasonló terjedelmű második rész (*Jozefát úr, avagy a regénykedés*) már valamivel problematikusabb, s ezt már az ajánlás és a mottó is megelőlegezi. Az ajánlás paratextusa a „mindenre elszánt türelmes olvasóknak” szól, a Ciorantól vett mottó pedig így hangzik: „Az a költészet, amelynek nincs más tárgya, mint önmaga, gyorsan kimerül és untatja az olvasót.” A regényírásról íródo regény, a leírás leírása már valóban alaposabban próbára teszi a befogadót. A mottó értelmében nagyobb elszántság kell a végigolvasásához, mint az első rész esetében. Itt is ismétlődnek, sőt hatványozódnak az olvasóhoz intézett megjegyzések, a szöveg zsúfolásig tele írók neveivel, idézetekkel, betétszövegekkel, irodalomelméleti, bölcséleti okfejtésekkel és allúziókkal. Ezek ráadásul úgy íródnak egymásra és egymásba, hogy a különböző rétegek folytonosan összecsúsznak, már nem igazán eldönthető, hogy mely szöveghelyek a regényírás nehézségeiről szóló részek, és melyek az alakuló regény részei. Az történik itt, „ami oly sok regénnyel történik, jelesül, hogy összezavarodna benne minden, és már csak egy igen vad és egyáltalán nem hitelesíthető túlzással, sőt gordiuszicsomó-metéléssel menekülhetne a szerző a rátekeredett történet zavaros liánjai alól.” Nem saját szövegére mondja ezt a második egység regényíró Jozefátja, de a metafora kiválóan áll a szövegre. Az olvasó kettévághatja a csomót, ott is hagyhatja a problémát vagy – harmadik lehetőségként – elkezdheti kibogozni, meglátva a rendet és a struktúrát a háttérben, felfejtve azt, hogyan is illeszkednek egymásba, hogyan fonják körül egymást ezek a látszólag rendezetlen, kaotikus szálak. Ez utóbbi lenne a kritikus feladata is. Azé a kritikusé, aki szintén kap néhány megjegyzést az elbeszélő(k)től: „...de mit várnak önök egy rakás szerencsétlen kritikustól?” A szöveg érezhetően nem értékeli túl a „hivatásos értelmező” tevékenységét, sőt

meglehetősen ellenségesen, gúnyosan viszonyul hozzá, esetenként előre kivédi a kritika lehetséges támadásait, úgy hogy előre megjelöli ezeket a felületeket, ezáltal ezzel az ironikus gesztussal meg is védve pozícióját: „...ezen kívül még olyan kegyetlen kritikákkal is szembe kellett volna néznünk, mint: „aki arra vállalkozik, hogy több hangnemben ír, az tudjon is több hangnemben írni” (amire, mondjuk, csupán hűvösen pillantottunk volna egyet), vagy: „az irodalomban a »talált kézirat« és »az elbeszélés nehézségei« néven meghonosodott, de már többször megírt toposzokat írja újra, de semmi újat nem ad hozzájuk, sőt, az eddigiek mélységét, könnyedségét és virtuozitását is nélkülözi”, vagy ne adj’isten, hogy: „a könyv olvastán a posztmodern furfangokon edződött kritikus kénytelen elfojtani egy aprócska, de árulkodó ásitást, amikor azt látja, hogy teremtett világok keverednek nem túl eredeti módon (ami után elámultunk volna azon, hogy milyen szellemes a kritikus úr, és hogy mennyire plasztikusan ki tudja fejezni a gondolatait.)” De mivel saját írásával kapcsolatos megállapításai alapjaiban igazak, így nem csak a kritikusoknak vág oda, hanem egyben saját magának is. Görbe tükröt tart nemcsak az értelmezők stratégiáinak, de saját írói praxisának, módszereinek is. S éppen ez az ironikus szemlélet az, ami talán képes arra, hogy megoldja a gordiuszi csomót. A regény néhol kaotikusnak tetsző terében való „téblábolásaink” során az egyetlen biztos és statikus támaszunk az irónia látásmódja, mely alapvetően meghatározza a regény beszédmódját és az irónia működéséből kifolyólag némiképp még annak struktúráját is. Az irónia lényege ugyanis éppen a folyamatos eldönthetlenség, az oda-vissza ingázás állapota. Olyan minőség, mely csak a kontextus figyelembevételével értelmezhető, ugyanakkor képes arra, hogy állandóan módosítsa és felülírja ehhez a közeghez való viszonyát. A *Jozefát úr* éppen így működik. Az íráshoz, a befogadáshoz is így viszonyul, hol komolykodva mondja fel az ezekkel kapcsolatos elméleteket (a horizont-összeolvadásról, a Szerző haláláról, az intertextualitásról, stb.), ezzel nevettetve ki őket, ugyanakkor érezhető, hogy a szöveg felépítésénél mégis támaszkodik ezekre az elvekre és elképzelésekre. Kigúnyolja a posztmodern irodalomelméletet, ugyanakkor támaszkodik is rá, így némiképp megerősíti annak pozícióját. Hasonlóképpen a paródia működéséhez, mely karikírozhat egy konkrét művet vagy szerzőt, vagy akár stílust, de e mögött a karikatúra mögött majdnem mindig a tiszteletnek valamiféle formája, vagy legalábbis a kifigurázott szerző/mű jelentőségének elismerése áll, s éppen ezért érezhető a műveletben egyfajta kanonizációs gesztus is. Nagy Koppány Zsolt tehát kinevetetheti az irodalomelméleti megfontolások alapján születő regényeket, de csak úgy, ha közben ő maga is ezekből építkezik: a szövegirodalom kifigurázása közben maga is szövegirodalmat hoz létre. Természetesen mindezt már az irónia áttételével és reflektáltságával teszi, így aztán senki sem állíthatja, hogy beleesik azok hibájába, akiket „bírálni” akar. Az irónia reflexív struktúrája egy szinttel feljebb helyezi, így képes látni és láttatni azt a mechanizmust, mely tudatosan alkalmaz bizonyos divatos irodalmi módszereket és azt, hogy milyen aránytalanságokat okozhat ezek túlzásba vitt használata.

A posztmodern hagyományt a feje tetejére állító és kiforgató szöveg láthatóan sokat foglalkozik a befogadó és a befogadás problémakörével (a kedves olvasó és a kevésbé kedves kritikus), és természetesen a másik oldal, az alkotás, a szöveg létrehozásának kérdései sem foglalkoztatják kevésbé. Mindkét regényrész fő kérdése az, hogyan lehet regényt írni, hogyan hozható létre egy lehetséges világ? Vajon az író abszolút ura szövegének vagy az néha a fejére nő és elkezd „írni önmagát”? Elválasztható-e egymástól élet és irodalom,

valóság és fikció? Ezek a kérdések rendre visszatérnek ebben a metaregényben, mely az írás legalapvetőbb problémáira keresi a választ azáltal, hogy magának a regénykeletkezésnek a történetét igyekszik megjeleníteni. Az első részben a többes szám első személyű elbeszélői hangtól tudhatjuk meg, hogy regényt írni és a hősoket kordában tartani rendkívül nehéz és fáradságos tevékenység, melyre már az első fejezet címe is utal: „1. fejezet, amelyben a szerző elveszíti uralmát hőse fölött”. A második rész még több reflexiót tartalmaz az írás és elbeszélés nehézségeire vonatkozóan, köszönhető ez annak, hogy itt Jozefát úr nem csak egyszerűen regényhős, hanem maga is író: „Jozefát úr író, azaz olyan ember, aki ír, üzleti vagy baráti (esetleg szerelmes) levelezésen és naplórírásán kívül a tollforgatás más fajtáit is próbálgatja. (...) Jozefát úrnak tudniillik szakmai büszkesége van (és ezt nem kevésbé hiteles forrásból tudjuk, mint tőle magától): büszke arra, hogy „utolsó művelője egy haldokló szakmának”, ahogy előszóval nevezte magát (és a szakmát, ha szakma ez egyáltalán), és ahogy minden ismerősének, aki a kedvére akar tenni, neveznie kell őt.” Az eredetileg hivatalnokként dolgozó, önjelölt tollforgatónak, azonban nagy nehézségei vannak a megírandó művel: fogalma sincs, hogy miről írjon regényt („Aztán eszébe jut, hogy semmiféle épkezláb regényötlet nem jut eszébe...”), és hogyan írja meg azt. Hol a szereplőteremtéssel gyűlik meg a baja, hol az okoz problémát, hogy már minden le van írva, hol pedig a megfelelő szavak összeválogatásának képessége hiányzik. Fontos lehet megjegyezni, hogy Nagy Koppány Zsolt első, 2000-ben megjelent prózakönyvének – mely a *Jozefátot* megelőzően egyetlen szépirodalmi kötete – címe *Arról, hogy milyen nehéz, igen jól és tömören kifejezi Jozefát és egyáltalán a regényírásra vállalkozó szubjektum problémáját. Holott – és ezzel Jozefát úr és az elbeszélő is tisztában van – a feladat nyilvánvalóan nem lehetetlen. A nagy elődök mondatok, betoldások formájában, valamint konkrétan, nevesítve kerülnek elő. Krúdy, Csáth, Márai, József Attila, Ottlik, Borges, Bulgakov, Eco, Gide és más nevek mellett a legfontosabbak, akiknek nem csak neve, hanem beszédmódja (még hozzá viszonylag hosszú passzusokban és bekezdésekben) is megidéződik: Hrabal és Saramago. Éppen ezért jócskán lehetne még a regényt az intertextualitás különböző alakzatai szerint vizsgálni, mint ahogy a második rész – szépirodalmi szövegek esetében mindenképpen szokatlan – lábjegyzet-apparátusa vagy a fel-felbukkanó archaizáló hang is érdekes vizsgálódások kiindulópontja lehetne. Ezek a problémafelvetések a posztmodern működéséhez és sajátos eljárásmodjainak megismeréséhez vihetik közelebb az ez irányban tájékozott vagy érdeklődő olvasót, de azok számára is rendkívül élvezetes és szórakoztató olvasmányt tartogat a regény, akik az irodalomelmélet berkeiben kevésbé járatosak. Ahogyan a szöveg egyik hőse fogalmaz: „Egy regénynek szórakoztatónak kell lennie, vagy elgondolkodtatónak, esetleg mindkettőnek egyszerre.” Úgy tűnik, Nagy Koppány Zsolt regénye képes e kettős célkitűzés megvalósítására.*

Kolozsi Orsolya